

ՀՈԳԻԻՆ ԱՆՄԱՀՈՒԹԻՒՆՐ

Բարեկամս խնամով ծալլեց անձեռոցը եւ գաւաթին խորը մնացած երկու մատ գինին ծանրօրէն ըմբռնելէ ետք՝ թոյլ ու գոհ շեշտով մը ըսաւ .

— Տարակոյս չկայ թէ ճաշը , ամբողջ օրուան մը մտաւոր աշխատութենէն վերջ՝ քառոյական կազդուրիչ մըն է : Հիմա, հաւասարակշռութիւնս գտած կըզգամ ու ինծի կը թուի թէ պատրաստ եմ ամենէն դժուար հարցերը լուծելու . . . կամ գոնէ զանոնք քննելու , անոնց վրայ վիճաբանելու . . .

— Դժբաղդ բան պիտի ըլլար, պատասխանեցի, նեղանալով յղփացած մարդու այդ ինքնագոհ յայտարարութենէն, եթէ ամէն գիտունները, իմաստասէրներն ու քաղաքագէտները պէտք ունենային իրենց աշխատութիւնը յառաջ տանելու համար ճաշի ժամին սպասելու : Գուցէ Տարուին, աջ ձեռքով ցեղերուն ծագումը ապացուցած պահուն՝ ձախով արիւնոտ պիթիթէքի մը պատառները բերանը կը տանէր եւ Քանդ քաղցրաւենին պակաս չէր ընել քովէն հոգիին անմահութիւնը հաստատելու համար :

— Հոգիին անմահութի՛ւնը . . . ես չատ մտածած եմ անոր վրայ եւ միշտ քիչ մը աւելի համոզուած անոր : Ըսեմ ձեզի թէ ինչպէս զայն կ'ըմբռնեմ : Կեանքն ու Մահը երկու հակընդդէմ զօրութիւններ են որոնք յարատեւ մենամարտ մը կը մղեն : Ամէն մարդու համար անխուսափելի այն վայրկեանին ուր Մահը Կեանքին պիտի յաղթէ , ուր յաղթեց , իմացականութիւնը կը խզէ իր կապերը ժամանակին հետ եւ կ'ապրի վայրկեան մը որ թերեւս ուրիշ նայուածքով յաւիտենականութիւնն է : Զէ՞ որ հինգ վայրկեանի քունի մը միջոցին երազներ կը տեսնենք որոնց գործողութիւնը օրեր ու տարիներու մէջ կ'անցնի . . . Ժամանա՛կը . ի՛նչ ահաւոր բան , ամենէն անըմբռնելին ամէն անըմբռնելիներուն . ի՞նչպէս զայն երեւակայել համարձակիլ . . .

— Ես կ'երեւակայեմ զայն իբրեւ անծայր պատանք մը որ անվախ ճանօրէն կը փաթտուի տիեզերքին դիակին վրայ :

— Բանաստեղծի երեւակայութի՛ւն . . . Ուրեմն ընդունելով թէ այդ վայրկեանը — մահը կանխող կամ մահուան յաջորդող վայրկեանը — թերեւս յաւիտենականութիւն մըն է՝ մտածեցէ՛ք այն կեանքի՛ն — այս կեանքէն բղխած — զոր այդ յաւիտենականութեան մէջ մեռնողը կ'ապրի :

Հարկաւ գիտէք թէ ամէն անոնք որոնք Մահուան շատ մօտը գացած ու վերադարձած են, ինչպէս ժայռի մը գագաթէն ինկողը օդին մէջէն անցած ատեն եւ խեղդուողը ջուրին մէջ սուղուած պահուն, կը պատմեն թէ որոշակի տեսած են իրենց ամբողջ կեանքին պատկերներուն անցնիւնը աչքերուն առջեւէն եւ շատ են իրենց ծննդավայր գիւղին զանգակատան ղօղանջէն միջեւ մեռած ծնողքնուն ձայնին վերջին արձագանգը, ի՞նչ կայ ուրեմն տարօրինակ որ «յաւիտենական վայրկեանին» մէջ միտքը անվերջ յիշէ իր կեանքը, շարունակական, հանդարտ ու անկողմնակալ կերպով յիշէ ու տառապի եթէ անիկա գէշ եղած է, հրճուի՝ եթէ աղէկ անցած է: «Արքայութիւնն» ու «Դժոխքը» ուրիշ բան չեն եւ տարակոյս չունիմ որ Մահուան շատ մօտեցած մարդ մըն է որ առաջին անգամ խօսած է անոնց վրայ:

— Բայց ատիկա նոր է, ըսի յափշտակուած: Ինչո՞ւ չէք մշակեր, ինչո՞ւ չէք գրեր:

— Ընդունեցէք որ մարդ հպարտ ու գոհ ըլլալու պատճառ ունի երբ իր հայրերուն իմացականութիւնը — հաւատքը — կը բացատրէ ու կը հաստատէ: Եւ ըսել թէ կա՛ն որոնք տիեզերքին մէջ անպատճառ նորութիւն մը գտնել կ'ուզեն, իբրեւ թէ Յաւիտենականութիւնը միակ ճշմարտութեան միլիոնաւոր անգամ կրկնութիւնը չ'ըլլար... Կ'ուզէի՞ք որ գրեմ, ինչո՞ւ համար. ժողովուրդը լուսաւորելո՞ւ. բայց անիկա պէտք չունի լուսաւորութեան. հաւատքը որ կոյր չէ — քանի որ բնական, բնադղական է — կը բաւէ իրեն: Իմ մասին, ես գոհ եմ ժամանակիս մեծագոյն մասը յատկացնելով գործիս՝ ինչ որ պարտքիս կատարումը կը նկատեմ՝ եւ միւս մէկ փոքր մասը, ինչպէս ճաշէ-ետքը — ձեր հեգնած ճաշէ-ետքը — եւ քնանալէ առաջ, պղտիկ կէս ժամ մը, ծախսելով մտքիս խուղարկումներուն...

— Բայց Ձեր ամբողջ պարտքին կատարումը պէտք էր նկատէիք Ձեր խուղարկումները հետապնդելը: Ձեր անձնական գործը առնդմէջ եւ գոհիկ կարեւորութիւն մը միայն ունի: Եթէ ճշմարիտ համոզուած մը ըլլայիք, ինչպէս կ'ըսէք, պիտի ձգէիք գործերնիդ ու պիտի նուիրէիք ինքզինքնիդ ամբողջովին ձեր սիրելի գաղափարներուն, զանոնք տալածելու համար պիտի գրէիք, պիտի կռուէիք...

— Կռուի՞ւ. բայց չէք գիտեր որ ես կռուիլ չեմ կրնար: Իմ վարդապետութիւնս չքանդեր այլ կը հաստատէ: Ես ինծի հաւատ պէտքը կըզգամ բացատրելու հաւատքը միամիտ ժողովուրդին որուն մաս կը կազմեմ եւ որ ա՛ն չը բացատրեր: Յետոյ, ուրիշ պատճառ մը որուն համար ինքզինքս չեմ լքեր Փիլիսոփայութեան դիրկը — հակառակ ծայրայեղ հակումիս որ յաճախ կը դրդէ անոր — իմացականութեանս համար երկիւղս է: Միշտ կը ջանամ դրականով, շօշափելիով հաւասարակշռել Անծանօթին վրայ ծածկ միտքս, Անծանօթին որ տիեզերքին մէջ անհուն ու մութ ակօսներ կը փորէ, Անծանօթին՝ ինչպէս ժամանակը, կեանքն ու մահը...